

ШЕДЕВРИ УКРАЇНИ

Iva

Іван Франко
Boa constrictor

Серия «ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ», книга 1

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=17134966

Анотація

«Boa constrictor» Івана Франка – перша в українській літературі натуралістична повість, в якій автор піднімає питання психофізіології, згубного прагнення до золота і влади***. Найвідомішими творами Івана Франка є «Перехресні стежки», «Лель і Полель», «Грицева шкільна наука», «Малий Мирон», «Олівець», «Украдене щастя», «Будка Ч. 27», збірки поезій «Зів'яле листя», «З вершин і низин», «Мій Ізмарагд» тощо. Іван Франко – видатний український письменник, який працював у жанрах поезії, прози та драматургії, талановитий літературознавець і публіцист.

Содержание

I	4
Конец ознакомительного фрагмента.	9

Іван Франко

BOA CONSTRICTOR

I

Герман Гольдкремер встав нині дуже злий. Він все такий, кілька разів йому лучається ночувати в Бориславі. А лучається то щотижня раз, в п'ятницю, коли приїздить сюди з Дрогобича оглянути роботу і виплатити ріпникам. Герман Гольдкремер, хоть масток його доходить до мільйона, ніколи не звірює чужим очам надзору ані чужим рукам виплати. У нього в Дрогобичі своя камениця, порядна, нова, ясна, – сказати не жаль. А тут приходить йому ночувати в дерев'янім домику, серед магазинів, завалених бочками кип'ячки та величезними грудками воску. Правда, той домок, поставлений його коштом, все-таки найпорядніший і найкраще положений на весь Борислав, – але знов дарма річ рівняти його до дрогобицьких будинків. Хоть стіни білі і вікна ясні, та вид навкруги сумний, понурий, поганий: купи хворосту, купи глини, брудні магазини та ще брудніші помешкання людські. Ні зелені свіжої, ні виду всміхненого не побачиш. Воздух удушливий, загуслий від нафтового сопуху; у Германа від нього за кождий раз голова крутиться, немов віддуриці. Та ще й люди, що снуються навкруги його помешкання, помежи брудні шопи, помежи глинисті гори, що, мов мурашки, невинно нишпорять коло законів, – тьфу, чи то люди? Чи такі на світі люди? Зачорнені скрізь нафтою та глиною, мов ворони, – на них пошарпані шмати – не то шкіра, не то якесь невидане полотно, – від них на сто кроків віє незносний дух нечистоти, сопуху, шинків, зопсуття! І голоси у них – ні, се не людські голоси, а якийсь крик глухий, хриплий, немов дренькіт розбитого баняка. А який позір у тих людей – дикий, зловіщий! Кілька їх, що помимо ранньої пори підхмелені йшли до ям¹, поглянули в вікно і побачили Германа. Від їх поглядів йому якось стало моторошно. «Такі люде, – подумав собі, – якби виділи мене в багні, то не то, щоби мя не витягли, а іще би мя глибше пхнули». І ось в яким товаристві приходить йому, аристократові, проводити цілого півтора дня. Він сплюнув крізь створене вікно і відвернувся. Його очі живо оббігли комнату – чистеньку веселу світличку. Гладка лакирована підлога, мальовані стіни, круглий столик з оріхового дерева, комода і «писемне» бюро – ось що передусім насувалося оку. Все блищало, ясніло до сходячого сонця, що саме кидало перше проміння. крізь вікна до комнаты і золотисто-крававими переливами грало на гладких, блискучих предметах. Але очі Германа відвернулися і від них, – він не міг знести сильного світла. На боковій стіні, супроти дверей, у півтінні висів великий образів золочених рамах, – на нім спочили очі Германа. Була се досить хороша і вірно списана картина тропічної, індійської околиці. Вдалі, повиті синявою мрякою, мріють величезні троєники – цілі ліси бамбукові Бенгалю. Здається, чуєш, як в тій гущавині з легким шумом вітру мішається плачливе скомлення тигра-кровопійці. Ближче к передньому плану і картини троснику не стає, тільки поодинокими купинами бовдуриться вгору буйна, ясна, ясно-зелена папороть, а над всім зносяться живописними групами стрімкі широколисті пальми, царі рослин. На самім переді, трохи збоку, – іменно така група, розкішна, стрійна. Під неї кілька газель прийшло, певне, за пашею. Але необачні звірята не діздріли, що серед величезного зеленого листя

¹ тверезому годі видержати в глибині! // 2 // таких людей загалом межи жидами дуже мало // 3 // він був міняйло і їздив однокінкою по селах, промінюючи голки, дзеркальця, шила та всяку господарську подріб за платники // 4 // цирулик, за котрим післали до Дрогобича, нешвидко надійде в таку негоду // 5 // і кавці кількасот гульденів зложив, і дерева та вапна довозить // 6 // Герман жив в їх домику // 7 // впрочім, ні уміння ані спосібності до того в нього не було // 8 // учителі частенько йому о тім говорили // 9 // в його ямах

сидів страшенний змії-удав², сидів на чатах, ждучи на добичу. Вони сміло, безпечно підійшли к пальмам. Нараз вуж блискавкою метнувся вдолину – хвилька мертвого переполоху – один блей ухваченої газелі; один і послідній, – а все стадо в дикім розгоні пирскає на всі сторони, тільки одна, найбільша – видко, мати тамтих – зісталася в звоях вужа. Маляр підхопив саме тогу хвилю, коли розпирслися газелі, а вуж, високо піднявши голову, з всею силою стискає своїми велетніми скрутелями добичу, щоби подрухотати їй кості. Він обкрутив її шию і хребет, а з-посеред закрутів його сорокатою блискучою тіла видко голову бідної жертви. Великі очі, вигнані наверх передсмертною мукою, блищать, немов у сльозах. Жили на шії напружені, – голова, немов доочне бачиш, кидається ще в посядніх судорогах. Зате очі змії блискають таким злорадним, демонічним огнем, такою певністю своєї сили, що мимоволі мороз пробігає по тілі, коли добре йому придивитися. Дивна річ! Герман Гольдкремер мав якусь дивну, невияснену вподобу в тім образі, а особливо любив цілими годинами вдивлюватися в страшні, сатанським огнем розіскрені очі змія. Він відразу так йому подобався, що сейчас закупив його два примірники і повісив один у себе в покої в Дрогобичі, а другий в Бориславі. Не раз показував його гостям, жартуючи при тім з дурної газелі, котра сама підсунулася під ніс вужеві. Однак ж на самоті він якось не міг жартувати з вужа. Він чув якийсь темний, забобонний страх перед тими очима, – йому здавалося, що сей вуж колись оживе і принесе йому щось незвичайного – велике щастя або велике горе.

Поволі розвіялася густа холодна паморока, що досвіта залягла була над Бориславом. Герман Гольдкремер випив каву, засів до бюрока і добув величезну рахункову книжку, щоби позводити рахунки за весь тиждень. Але сонце лягло до світлиці таку повинь світла, – поранній холод і глухий віддалений гамір робочого люду – все то лоскотало його змисли а разом обезсилювало, усьпляло їх. Організм, розстроєний учорашньою їздою і домашніми клопотами, почув якусь хвилю відразу до тої в полотно оправленої книжки і до цифер, що в ній п'ялися величезними стовпами, і до пера з вирізуваною кістяною ручкою, – йому стало так якось солодко, ні одна мисль не шевелилася, тільки віддих правильно підіймав груди. Він спер голову на долоню, і хоть не був зовсім із людей задумчивих, багато розважаючих³, то прецінь тепер, перший раз після довгих-довгих літ, нестямився і пустив волю всім враженням свого життя – віджити в пам'яті, перейти живо, наглядно поперед свої очі...

Перед його очима промайнули тяжкою хмарою перші літа його молодості. Страшна бідність та недоля, що стрітила його при першій виступі на світ, і досі проймає його холодом, дрожжю. Хоть і як не раз йому прикрим стане теперішнє життя, – однако ж він ніколи не бажав і не буде бажати, щоб вернулися йому молоді літа. Ні! Тоті молоді літа висіли прецінь якимось важким прокляттям над його головою – прокляттям нужди, прокляттям заглушення в першій зароді хороших і добрих способностей душі. Не раз чув він того прокляття в хвилях своїх найбільших спекуляційних удач, – не раз мара давньої нужди затруювала йому найбільшу радість, досипала горечі-полину в солодкі напої багатства і збитку. і досі він живо нагадує тоту напіврозвалену, підгнилу, вогку, нехарну і занедбану хатку на Лану в Дрогобичі, в котрій побачив світ. Стояла вона над самим потоком, напротив старої і ще відразливішої гарбарні, відки щотижня два трудоваті каправоокі робітники виносили ношіями спотребований і переквашений луб, котрий на всю пересторону⁴ ширив кислий, удушливий, убиваючий сопух. Побіч хати його матері стояло багато других, подібних. Всі були скопичені так густо, дах у кожної був такий нерівний, перегнилий та пошарпаний, що ціла тота пересторона подобала радше на одну нужденну руїну, на одну велику купу сміття, плюгавства, гнилого дилиння та шмаття, як на людське житло. І воздух тут раз в раз такий

² Boa constrictor // 2 // перію

³ таких людей загалом межи жидами дуже мало

⁴ перію

затхлий, що сонце сумрачно якось світило крізь шпари в стінах і дахах до середини хат, а зараза, бачилось, тут плодилася і відти розходилася на десять миль довкола. В кожній із тих хаток жило по кілька родин, т. є. по кілька сварливих, лінивих і до крайності нехлюйних жидівок, а кругом кожної роїлося, пищало та верещало бодай по п'ятеро дробини-жиденят. Мужчини, руді, пейсаті жиди, рідко коли сюди зазирали, – найбільше раз в тиждень, у п'ятницю ввечері, щоб перешабасувати. Були то по більшій часті капцани-міхонохи, міняйли, шматярі, кістярі та Бог знає які ще зарібники. Деякі пробували в місті раз на раз, другі бували тут тільки дуже рідко. Перші воліли не раз переспати де-будь в шинку на лавці, в корчах під голим небом, на холоді, щоб не дихати густим, нездоровим сопухом та не слухати крику, сварки і оглушуючого гамору баб та бахурів.

І Германова мати була не ліпша, коли й не гірша других. Хоть ще молода жінка – всього могло їй бути 20, а най 22 – то прецінь вона вже, так сказати, вросла, встрягла в той тип жидівок, так звичайний по наших містах, на вироблення котрого складається і погане, нездорове помешкання, і занедбане виховання, і цілковита недостача людського образования, і передчасне замужжя, і лінивість, і сотки других причин. Герман не пригадує собі, щоб бачив її коли оживленою, свіжою, веселою, пристроєною, хоть на її лиці видні були сліди якої-такої краси. Лице, колись кругле і рум'яне, пожовкло, згризене брудом і нуждою, обвисло в долину, мов порожній мішок; губи, давніше повні, рум'яні і різко викроєні, посиніли, віддулися, очі помутніли і скаправіли. Чотирнадцять літ від роду вона вийшла замуж, по трьох літах розвелася з чоловіком, котрий не хотів її довше при собі держати і кормити. Старцюго єнна він взяв із собою бог знає куди⁵; молодший, Герман, лишився при матері. Йому було тоді півтора року, коли його родичі розійшлися, – він не затамив ні вітця, ні старшого брата, а пізніше випадком довідався, що оба серед чистого поля померли на холеру, де їх найшли аж десь за тиждень коло трупа коня. Взагалі, ростучи в такій пагубній і нездоровій атмосфері, він розвивався дуже поволі і тупо, хорував часто, і найдавніше враження, яке застрягло йому в пам'яті, то його грубий животик, в котрий часто штуркали його другі жидики, мов у бубен. Дитинячі забави серед череди голих, заваланих, круглих дітей пригадуються йому неясно, мов крізь сон. Діти бігають довкола тісного подвір'я поміж двома хатами, побравшись за руки, і верещать щосили, – бігають, доки їм світ не закрутиться, а тоді покотом падуть на землю. А ні, то бродять по калюжах, талапаються, мов купа жаб, в гнилій, гарбарським лубом начорно зафарбованій воді потоку, полохаючи величезних довгохвостих щурів, що бігають їм попід ноги до своїх ям. Виразно нагадує Герман, як не раз качався з другими жиденятами долі берегом в потік і як старші жиди, стоячи на мості, реготалися до розпуку з його грубого, буро-синього животика, до котрого, мов два патички, причеплені були худі довгі ноженята. Ще глибше вбилися йому в пам'ять нічліги в тіснім, поганім закамарку, разом з десятком таких, як він, дитенят, – то ті ночі, проведені на вогкій, сирій підлозі, на соломі, що напів перегнила та кипіла черв'яками і Бог знає яким гидом; то ті страшні ночі, заглушувані сміхом і плачем дітей, штурканням, бійкою та криком жидівок; то ті безконечні ночі, котрі він проводив скулений в клубок від холоду, після котрих вставав рано горючий і червоний по всім тілі. Ох, то ті страшенні ночі дитинячих літ, що другим світять до пізньої старості ангельськими усміхами та поцілуями матері, тишею та утіхою, першим і посліднім щастям життя, – йому вони були першим і найтяжчим пеклом! Його вони до старості пекли і морозили; сама гадка о них забирала йому дух в груді, наповнювала його відразою, глухою, смертельною ненавистю до всього, що бідне, обдерте, нужденне, повалене в грязь, придавлене нещастям. Він сам не знав, яка тому причина, не знав, ще така молодість мусить в кождім притупити нерви, заглушити голови до тої степені, що нещастя і плач другого не зможуть його пору-

⁵ він був міняйло і їздив однокінкою по селах, промінюючи голки, дзеркальця, шила та всяку господарську подріб за платники

шити, що вид нужди збудить в нім тільки обридження, але немилосердя. Впрочім, Герман Гольдкремер ніколи й не думав о тім, не старайся розбирати причиня свого поступовання, а коли не раз бідні, покривджені ріпниці з нужденними лицами, в лахах, просяклих кип'ячкою, плакали перед ним, допоминаючися повної плати, він сплював, відвертався і казав слуги викидати їх за двері.

Свою матір він нагадує, як, бувало, цілими днями сидить під хатою з панchoхою та клубком в руках та репетує хриплим голосом всяку погань, щоби перекричати котру-небудь із своїх сусідок, котрій нині прийшла охота з нею зчепитися. Панchoха в її руці дуже поволі поступала наперед, хоть на перший погляд могло показатися, що вона плете ненастанно. Не раз цілими місяцями вона носила тогу панchoху і тот сам клубок, поки панchoха, ще недокінчена, і клубок, ще недоплетений, не набирали такої барви, як все довкола – брудно-сірої. Не раз вона довго гналася за деяким жидиком, що допік їй яким острим словом, – чалапкала по баюрі розхристана, задихана, охрипла, посиніла з лютості, – а допавши бідного бахура, хапала за волосся і бухала без милосердя меж плечі, доки дитинище не впало на землю. Не раз і Германові діставалося віддгеї, і то дуже прикро. Вона була, як всі лінивці а бідні, дуже уразлива і люта, а в опалості не перебирала, кого б'є, чим і куди. Герман добре тямить, як раз мати потягла його патинком так сильно, що повалився на землю, обіллятий кров'ю. Чим жила його мати, з чого удержувала себе і його, того Герман не знав. Знав тільки, що хата, в котрій вони сиділи, не їх, а наймлена, – та й ще пригадує собі високого, грубого, сивобородого жида, що не раз приходив, кричав на його матір, що така розхристана, і брав її з собою. Часто вечорами і сама мати виходила кудись і не вертала аж над раном.

Таке було життя будущего мільйонера Германа Гольдкремера аж до десятого року. Правда, ростом і подобою він походив на семилітка, та й то плохо розвиненого. Сили і живості дитинної у нього не було. В ту пору він зачав набирати смаку до лінивства і часто сидів-туманів цілими днями на лавці в хаті, хоть мати гнала його на місто продавати сірники хлопам або займатися яким другим зарібком, як другі жидики.

Було се літом 1831 року. Страшна нечувана досі пошесть навідала наш край. Довго бігали глухі чутки межі народом, що наближається «кара Божа», довго тривожився мир хрещений, ждучи от-от видимої, наглої смерті. Аж ось вона і надійшла, сто раз страшніша, як ся надіяли. Цілі села пустіли-вимирали, цілі родини щезали зо світу, як віск на огні. Один не знав про смерть другого, і собі ж смерті вижидаючи. Брат відвертався від брата, отець від сина, щоб не побачити на нім страшного клейма смерті. А хто ще лишився живий, ішов до коршми, пив і горлав пісень в безумній непам'яті. Нікому було потішати безнадійних та сумуючих, нікому було рятувати хворих, що не раз пищали водиці, конаючи в страшених судорогах. Поміж простими людьми літали страховинні повісті про опирів, що «потинають» людей, а по декотрих селах п'яні, відчайдушні товпи почали навіть палити на огні таких, котрих уважали ніби опирями.

І Дрогобича не минула холера. Особливо Лан утерпів від неї більше, як другі передмістя, чи то тому, що тут затхлий та нечистий воздух помагав ширенню зарази, чи, може, тому, що люди, стіснені густо в одних хатах, легко одні від других заражувалися. Жиди, жидівки, а найбільше малі діти падали, мов трава під косою, умирали серед глуші, тихо, потайно, по кутах та закамарках. Кілько їх там перемерло, то лиш Бог один знає. Котрі були маєтніші, повиїздили при наближенні зарази в гори, на здоровіший воздух, – але зараза і там їх ді гнала, може, лиш де сотий успів вернути назад. Але у Германової матері грошей не було, зарібку не стало і хліба, нічого. Вона серед загальної тривоги валандася попід хату, без пам'яті від переляку і голоду, раз в раз заводила дивними голосами, доки й сама не впала на землю, заражена. Герман тямить добре, як прибіг до неї і з дитинячою цікавістю зблизився к тому тілу, посинілому, покорченому, близькому лютої смерті. Йому ще і нині живо стоїть перед очима вираз її лица, такий безграничноболісний, перекривлений та змі-

нений, що аж йому, малому, мороз перейшов по тілі. Він тямить кожний її рух, кожде її слово в то ті страшні хвилі вічної розлуки. Насамперед вона кивнула рукою, щоби не приступав близько, – материнська любов, хоть під грубою оболічкою, не загинула в ній, а проявилася в хвилю найтяжчої муки. Її рука, простягнена, безвладно упала на землю, а Герман бачив, як всі жили, всі сугави стягались, то випрочували судорожно, як вона дрижала з холоду, а по під шкіру щораз видніше набігала синя, ба зеленкувата муравица.

– Герш, – прохрипіла вона, – не підходи... до... мене!..

Хлопець стояв мов отуманілий. В тій хвилі він дуже мало і дуже невиразно розумів, що воно таке діється. Шарпане судорогами тіло матері почало перекачуватися на всі боки.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.